

Jan Wolkers
Terug naar Oegstgeest

MEULENHOF

Eerste druk 1965, eenenveertigste druk 2015

ISBN 978-90-290-9097-1

ISBN 978-94-6092-736-2 (e-boek)

NUR 301

Omslagontwerp: Studio Vruchtvlees

Grafische verzorging: Pinta Grafische Producties

Auteursfoto: © Hollandse Hoogte

Vormgeving binnenwerk: CeevanWee, Amsterdam

© 1965 Jan Wolkers, Pomona, Texel en Meulenhoff Boekeryj bv,
Amsterdam

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

*'If seven maids with seven mops
Swept it for half a year,
Do you suppose,' the Walrus said,
'That they could get it clear?'
'I doubt it,' said the Carpenter,
And shed a bitter tear.*

LEWIS CARROLL,
Through the Looking-glass

Elke gelijkenis van figuren in dit boek met bestaande personen berust op toeval, behalve in het geval van de ijscoman Blanchard aan de ingang van de Leidse Hout.

Inhoud

Een houten roos	11
<i>Terug naar Oegstgeest</i>	27
Voor koffie en thee	40
<i>Terug naar Oegstgeest</i>	51
De betekenis der cijfers	60
<i>Terug naar Oegstgeest</i>	70
Springbok en Perlimoen	80
<i>Terug naar Oegstgeest</i>	101
The Splendid Thirties	110
<i>Terug naar Oegstgeest</i>	141
Euthanasie en vivisectie	153
<i>Terug naar Oegstgeest</i>	163
Schildersverdriet of hoe-langer-hoe-liever	167
<i>Terug naar Oegstgeest</i>	212
Ezau's handen	220
<i>Terug naar Oegstgeest</i>	231
Nawoord door Arjan Peters	239

Terug naar Oegstgeest

Een houten roos

Het lijkt wel een hut in een boomkruin of de roef van de ark, die kamer met zijn houten wanden, waar die baardige patriarchale gorilla zich te midden van zijn kroost heeft laten fotograferen. Mijn vader staat helemaal rechts op die foto. Een klein jongetje nog. Hij kijkt met een naïeve blik in de lens alsof hij gelooft dat het vogeltje er inderdaad direct uit zal vliegen. Maar aan mijn oom Pieter kan je al zien dat zijn dochters later, toen ze bij ons op bezoek waren, onder het bidden lachend de tuin in zouden lopen. Ik schrok toen zo en dacht dat mijn vader ze na het ‘amen’ met de koppen tegen elkaar zou slaan. Maar hij zei alleen maar: ‘Die stumpers.’ Toch heeft die goddeloze oom mijn grootvader, toen hij dood was en opgebaard lag, hartstochtelijk op zijn ijskoude gezicht gezoend. Mijn vader vertelde ons dat met een beetje vertrokken mond en zei erbij: ‘Zoveel als ik van mijn vader hield, maar dat had ik nooit kunnen doen.’ En oom Louis, op die foto ook nog maar een jongen, trekt hetzelfde gezicht als later, toen hij na zijn scheiding bij ons inwoonde en hij een horloge, dat hij aan mij beloofd had, tegen zijn zin moest afstaan. Hij kocht oud goud en juwelen op en daar waren ook vaak horloges bij. ’s Avonds onder de lamp sloopte hij met een tangetje de

gouden en zilveren kastjes eraf en gaf de uurwerken aan ons. Iedere keer zei ik dat ik het zo jammer vond dat ze stukgemaakt werden, en zo was hij ertoe gekomen mij er een te beloven. Hij had er waarschijnlijk op gerekend dat ik het wel zou vergeten. Iedere avond als hij thuis kwam vroeg ik ernaar, ik hield maar aan. Mijn moeder zei op den duur wrevelig tegen hem: 'Waarom beloof je het zo'n kind dan ook.' En toen moest hij wel over de brug komen. Op een keer toen er niemand in de kamer was ging hij plechtig in de crapaud zitten en zei dat ik voor hem moest gaan staan. Niet te dichtbij. Hij haalde een grote sinaasappel uit zijn zak en stak die verlokkelijk naar mij toe. 'Wat heb je liever, deze heerlijke sappige Jaffa,' vroeg hij, terwijl hij stralend naar de sinaasappel keek, 'of dit,' voegde hij er achteloos bij, terwijl hij een horloge in de schaduw van zijn halfgesloten hand bijna verborgen hield. 'Dat,' zei ik. Hij heeft het me nooit gegeven. Hij stopte de sinaasappel in zijn zak en liep meteen de kamer uit. Maar wraak heeft hij wel genomen, want altijd als ik alleen met hem was, vertelde hij de afschuwelijkste dingen.

Mijn tante Trees is ontwapenend lief en mooi op die foto, met haar zwarte kroeshaar, haar ontroerende stru-makeeltje en haar brandende gitzwarte stommefilmogen. Op latere foto's ging ze steeds meer op Billie Holiday lijken, hoewel haar huid bijna zo doorschijnend wit was als de albasten lampenkap in onze winkel. Een laagje menselijkheid dat als licht over haar gezicht lag. Vlak voor de oorlog verliet ze ineens haar gezin en zwierf maanden door het land. Overal vandaan stuurde ze gebraden kippen, blikken eetwaar en lekkers voor de kin-

deren naar huis. Toen ze eindelijk gevonden was moest ze meteen in een ziekenhuis opgenomen worden. Een afschuwelijke ziekte, die zich in zijn incubatietijd als christelijke naastenliefde had vermomd, sloopte haar lichaam in tijd van een paar weken.

Als mijn moeder die foto tussen de paperassen en familiepapieren tegenkwam zag ik aan haar gezicht dat ze het maar een raar stelletje vond. Niet duidelijk, alleen aan haar neus zag ik het. Alsof die uit zichzelf een beetje wegdraaide. Was het om die godvruchtige aap die daar in zijn pilopak, met op iedere knie een kind, breeduit zat? Of was het om die vrouw, de moeder van mijn vader, van wie de handen, zelfs rustend op haar beste japon, naar aardappelen schillen stonden. Mijn moeder heeft mijn vader met moeite bij haar vandaan gekregen, want hij had na de dood van zijn vader voor haar gezorgd. En altijd nog als hij het erover heeft dat hij haar alleen moest laten, heeft hij als argument die bijbeltekst nodig, waarin staat dat de man zijn vader en moeder zal verlaten, en zijn vrouw aankleven, en dat zij één vlees zullen zijn.

Maar misschien kwam er ook wel jaloezie bij, omdat mijn vader zijn ouders na hun dood meer dan levensgroot in huis had gehaald. Hij had ze in de zwarte strop van zijn bewondering, in brede ovale lijsten in de kamer opgehangen. Veel te hoog om goed te kunnen bekijken. Maar wat door die hoge positie aan duidelijkheid werd ingeboet werd door de verering die eruit sprak weer dubbel en dwars goedge maakt. Alsof hij ze eigenhandig alvast tot de hemel had willen verheffen maar door het plafond daarin was belemmerd. En de paar keer per jaar dat

ze voorzichtig van de wand werden gehaald en op de divan gelegd, als de spinnenwebben met de ragebol verwijderd moesten worden, zag ik toch hun beeltenis, op de twee donkere ovale plekken waar ze gehangen hadden, uit het behang, dat daar als nieuw was gebleven, tevoorschijn komen. Maar van de ouders van mijn moeder hing alleen een kleine foto in een dun gouden lijstje ergens tussen de kalender en de radio. En daar is geen verandering in gekomen toen ze gestorven waren.

Mijn vader en moeder vertegenwoordigen elk een deel van de uitspraak van Paulus: 'Weest oprecht als de duiven en listig als de slangen.' Niet dat ik mijn moeder nooit oprecht als een duif heb gezien, maar mijn vader listig als een slang, nee, dat is nooit voorgekomen. En misschien komt die vergelijking van de duif en de slang ook wel door het draaiende nekje. Want als mijn vader wel eens schertsend zei dat hij de baas in huis was, zei mijn moeder altijd met een sluw en verlegen lachje: 'De man is het hoofd en de vrouw het nekje. Als 't nekje draait, draait 't hoofdje mee.' En zo was het ook, maar ik geloof niet dat mijn vader zich dat ooit bewust is geweest, tenminste niet als iets knellends, dat hem aantastte in zijn gezag. Want mijn moeder is een meesteres in de mimiek die bijna niet meer waarneembaar is. Een gefrustreerde vrouw die haar gevoelens altijd heeft verborgen. Die, toen mijn broer gestorven was, pas huilen kon nadat ze zich in de keuken had opgesloten. En die gauw haar gezicht aan haar schort afveegde en bedrijvig van alles ging doen toen ik onverwacht vanuit de tuin binnenkwam. Die, nadat ze bijna een dozijn kinderen ter wereld had gebracht, nog altijd onhandig zat te

schuiven op haar stoel als mijn vader voorlas uit de bijbel van een van die oudtestamentische dekhengsten die zijn vrouw weer bekend had, zodat ze hem een kind baarde. Toen de kat een keer onder de tafel jongen kreeg tijdens het eten, raakte ze gewoon in paniek. Wij moesten recht op onze stoelen blijven zitten, maar mijn broertje boog zich toch opzij en riep: 'Hij poept ze gewoon uit!' Toen liep ze snel naar de wc en kwam pas terug nadat mijn vader de jongen met de kolenschop voorzichtig in een doosje had gedaan en dat met barendende kat en al naar de schuur had gebracht. Toch heeft die geredheid geen godsdienstige oorsprong, het moet ergens in haar jeugd zitten, in iets wat ze gezien heeft of meegemaakt. Zoals haar angst voor dieren volgens haar zeggen ontstaan is doordat er bij het opgaan van een trap in een onbekend huis vanuit het schemerdonker van een overloop ineens een grote kat tegen haar aansprong. Maar als ze het al weet, prijsgeven zal ze haar geheim nooit. Een vrouw die haar hele leven gehunkerd heeft naar harmonie, naar een beetje welstand, naar een beetje geluk, en die met die halve heilige, die zigeuner van een vader van me, van de ene vernedering, van de ene schande, van de ene malle situatie in de andere viel. Die, als er onverwacht visite kwam, zenuwachtig vooruit de kamer inliep en snel overal op de gaten in het vloerkleed stoelen zette, zodat het leek of er een vreemd gezelschap dat zich niets aan elkaar gelegen had laten liggen inderhaast door de brandgang de aftocht geblazen had. Die, toen de boel allang op instorten stond en de winkel een opeenstapeling van lege kartonnen reclame dozen was, tegen mijn zuster, die het hoog in haar kop

had en steeds informeerde naar de sport die wij op de maatschappelijke ladder innamen, zei dat wij tot de goede middenstand behoorden. Waarop mijn broer smalend lachend de kamer uitliep en tegen mij zei: 'We zijn een eenvoudig arbeidersgezin, en als ik naar jou kijk zou ik eraan toe willen voegen, met neiging tot landloperij.'

Voor mijn vader telde dit allemaal niet. Voor hem was alleen van belang of wij op de dag des Oordeels eerlijk voor de troon zouden kunnen staan van Hem die zich met het licht bedekt als met een kleed. Die van de wolken Zijn wagen maakt en op de vleugelen van de wind wandelt. Die de heuvels als lammeren laat huppelen en de rivieren in hun handen laat klappen van blijdschap. Hij was meteen bereid om van alles hier op aarde afstand te doen. Want als hij een gebed eindigde met: 'Ja, Here Jezus kom haastiglijk! Amen', dan klonk zijn stem zó dat we allemaal bleven zitten met knippende ogen. En mijn moeder wist dan nooit goed hoe ze kijken moest. Zeker omdat ze aan zulke gewone dingen moest denken als aan de was die ze dan voor niets in het sop had gezet. En ik dacht eraan wat er met mijn bakken met dieren zou gebeuren als Christus plotseling op de wolken kwam, of ik zó blij zou zijn dat ik mijn zonden zou kunnen vergeten. Niemand durfde van tafel op te staan totdat mijn broer de ban verbrak en keihard zei: 'Wel mag het u bekomen!'

Mijn ouders komen allebei uit Amsterdam. Mijn vader uit de jodenbuurt. Op sabbat moest hij als jongetje vaak een kaars aansteken bij een van de joodse burens die op die dag niet mochten werken, noch hun dienst-

knecht, noch hun dienstmaagd, noch hun vee, noch hun vreemdeling die in de poorten is. Maar een klein christenjongetje viel daar natuurlijk niet onder. Bij het vertonen van de lichtbeelden over Amsterdam wees mijn vader altijd de straathoeken aan waar een of andere joodse koopman met een handkar met handel stond. Sinaasappels of gepofte kastanjes. Die met de kastanjes had altijd zo'n bel aan zijn neus. En dan deed hij de roep van die mensen na waarmee ze hun waar aanprezen.

Mijn moeder komt van de Overtoom. Daar heeft mijn vader zijn toekomstige schoonvader, die aanvankelijk tegen de verhouding was, een keer in een eikenhouten kast opgesloten en gezegd dat hij hem er niet eerder uittiet voor hij het jawoord had. Het was net of je dat nog altijd aan mijn opa kon zien. Een zorgelijk gefronst hoofd als de nerven in hout, en heel lichte ogen. Het was een lastige man, een dwangneuroticus, een huistiran. Mijn kleine tengere oma, die ik als kleuter wanneer ze een dagje bij ons kwam op mijn vliegende hollander tegenmoet reed tot aan de benzinepomp, en die wij zo deftig vonden omdat ze in plaats van groenteboer groenman zei, heeft heel wat met hem te stellen gehad. Mijn moeder vertelde vroeger dat vlak voor hij thuiskwam iedereen keek of alles wel in orde was. De kopjes werden zo gedraaid dat de motieven erop precies boven die op de schoteltjes stonden, want als hij thuiskwam controleerde hij dat het eerst. Als dat in orde werd bevonden keek hij naar het tafelkleed alsof het gif kon spuwen en trok van de punt van de lampenkap met zijn wijsvinger een loodrechte lijn naar beneden. En o wee, als die vingerpunt niet precies in het midden van het tafelkleed uit-

kwam. Dan moest alles eraf en dan werd er net zolang aan de punten getrokken tot het goed lag. De beide pendules op de hoeken van de schoorsteenmantel moesten precies acht streep van de rand staan. Hij zag het meteen als ze iets verschoven waren en zette ze dan met het maatlatje erbij weer goed. Koffie dronk hij alleen maar uit een blauwe lijs en die moest tot een bepaalde hoogte ingeschonken zijn, anders dronk hij het niet op. Als er thee geschonken werd moest er eerst suiker in de kop, dan melk en daarna pas de thee. Als het anders gedaan werd liep hij ermee naar de keuken, gooide het leeg in de gootsteen en zette zijn kop weer bij. Of hij kreeg een van zijn gevreesde driftbuien en gooide iets stuk op de grond. Een poppetje van Saksisch porselein of een van de andere prullaria waar mijn oma op gesteld was. Het was berekende drift, want hij gooide nooit iets in scherven dat hij zelf mooi vond. Ook had hij er een handje van om ieder feest te verpesten. Op vijf december speelde hij voor Sint-Nicolaas. Hij moest dan altijd zogenaamd naar een kennis. Dat is nou ook sneu, zei oma dan, net nu de goedheilig man ieder moment kan komen. Iedereen moest in de kamer blijven als ze hem uitliet. Dan ging ze hem snel in de voorkamer helpen bij het verkleden. Door de schuifdeuren hoorden de kinderen hem vloeken en tieren: 'Dat gesodemierter aan mijn lijf!' En even later stonden ze rillend van angst voor die man. Onder zijn wenkbrauwen van watten stonden zijn lichte ogen nog keihard van woede. Op oudejaarsavond, om vijf voor twaalf, haalde hij altijd de stofzuiger voor de dag en ging de as om de haard wegzuigen. Als ze elkaar dan gelukkig nieuwjaar wilden wensen struikelden ze over de slang